

РОЗГЛЯД ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ ЗА УЧАСТЮ СУДУ ПРИСЯЖНИХ В УКРАЇНІ

Дяченко С. В.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Навчально-наукового інституту права
Університету державної фіскальної служби України,
адвокат
ORCID ID: 0000-0002-0104-2769*

Гордієнко Т. С.,
*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Навчально-наукового інституту права
Університету державної фіскальної служби України
ORCID ID: 0000-0002-4740-4577*

Стаття присвячена питанням ретроспективного аналізу розвитку суду присяжних в Україні, починаючи з моменту його фактичного виникнення в давньоруській державі і закінчуючи сучасним періодом, аналізу особливостей розгляду цивільних справ за участю присяжних, дослідженню проблем даного суду і висунення шляхів їх вирішення. Але як тоді, так і зараз з приводу нього не вщухають суперечки. Є його прихильники, які вважають його найдемократичнішим інститутом в країні, що сприяє зменшенню випадків одностороннього і упередженого розгляду цивільних справ, підвищенню рівня довіри населення до правосуддя, є і противники, які виступають за повну його ліквідацію через низку наявних недоліків. Розглянуто існування суду присяжних як соціально-політичного інституту влади. Варто зазначити, що розвиток інституту суду присяжних в більшості цивілізованих держав спиралось як на англійський досвід, так і на власні правові традиції і національні особливості. У цілому практика запровадження суду присяжних в різних країнах світу свідчить про те, що виступаючи індикатором національної правосвідомості та готовності до реформ, суд присяжних, з одного боку, відображає в собі особливості того суспільства, в якому він насамперед діє, а з іншого – впливає на зміни професійної і повсякденної правосвідомості. Визначено особливості розгляду цивільних справ за участю присяжних. Акцентується увага на тому, що все ж існує розмежування компетенції між професійним суддею і присяжними засідателями. Участь присяжних під час здійснення судочинства з цивільних справ направлено на забезпечення завдання цивільного судочинства, до яких належить справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільної справи з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Процесуальне становище присяжних регламентується в нормах Конституції України, законах та підзаконних актах. Сама по собі ідея такої форми судочинства за участю представників народу в цілях контролю судової влади і підвищення довіри населення до неї досить хороша, адже від неї виграють і держава, і суспільство. Однак аналіз чинного законодавства, судової практики показує масу недоліків і проблем в провадженні суду присяжних, які вимагають свого усунення. Існує необхідність коригування сформованої практики з цього питання, з урахуванням позиції Європейського Суду з прав людини. З'ясовано, що суд присяжних засідателів має більш глибокі проблеми, які породжуються проблемами інших сфер суспільного життя. Відсутність чіткого і детального регламентування з боку законодавця, небажання працювати з такою системою, безвідповідальність і навіть непрофесіоналізм посадових осіб, що складають списки кандидатів у присяжні засідателі, суддів і багато іншого призводять до появи вад у діяльності цього суду. Слід зазначити, що вивчення підходів для вирішення проблем розгляду цивільних справ судом присяжних свідчить про необхідність вдосконалення чинного законодавства.

Ключові слова: суд присяжних, цивільний процес, правовий інститут, закон, вердикт, судочинство, правосуддя, судовий процес, суд, колегія присяжних.

Постановка проблеми. Однією з фундаментальних основ судової системи абсолютно будь-якої демократичної держави є суд присяжних. Його витoki виходять з глибокої давнини: з тих часів, коли людина ще навіть не усвідомлювала поняття держави. Феномен розвитку цього інституту можна

спостерігати в історії ряду зарубіжних країн і, насамперед, в історії української держави. Слід зазначити, що одним із пріоритетних напрямків судової реформи є забезпечення розгляду справи судом за участю присяжних. Саме практичними працівниками судових органів та великою кількістю вчених-процесуалістів активно обговорюються прогалини і недоліки суду за участю присяжних. Наразі ж в Україні відбувається реформування суду за участю присяжних: від скорочення чисельності колегії присяжних в судах до її появи в районних судах. Але чи вирішать ці зміни наявні проблеми при розгляді цивільних справ з участю присяжних, чи підвищиться якість вердиктів і згодом прийнятих судових рішень, або ж необхідно виробляти інші шляхи його модернізації, і якщо так, то які будуть найбільш ефективними – саме ці питання підлягають нагальному вирішенню.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На всіх етапах становлення інституту суду присяжних питання і проблеми практики використання даного суду постійно досліджувались. Опорою при написанні даної роботи стали численні наукові праці вчених юристів та інших вчених, які присвячені темі правосуддя та суду присяжних. Значний внесок у розробку теорії і практики внесли такі вчені, як А.А. Солодков, В.С. Бігун, М.І. Карпенко, Р.П. Качур, Н.Н. Ковалев, А.В. Бандурович тощо. Про постановку питань, які підлягають вирішенню присяжними засідателями, написали свої дисертації В.С. Тертишник, С.Ю. Лисников. Аналіз вердикту присяжних засідателів, його цивільно-правових наслідків проведений в роботі А.А. Солодкова. На основі норм цивільно-процесуального та цивільного законодавства проблеми та шляхи вдосконалення інституту суду присяжних розкриті в праці Б.Й. Тищик. Таким чином, даний інститут потребує більш детального дослідження не тільки в теоретичній частині, а й в практичній. Аналіз судової практики потребує додаткового розгляду та опрацювання.

Метою статті є вивчення багатоаспектної обумовленості інституту присяжних засідателів, виявлення особливостей розгляду цивільних справ за участю присяжних в Україні, аналіз проблем та висунення шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Насамперед, слід зазначити, предками сучасного суду присяжних вважаються афінська геліея та римський суд постійних комісій. Геліея з'явилась і зміцніла в результаті реформ, проведених в VI–V ст. до н.е. Вона виконувала перехідну роль між судом народних зборів і судом присяжних. У Римі суд присяжних виник як суд постійних комісій, кожній з яких було підсудне певне коло справ залежно від роду злочинів [1, с. 56].

Існують історичні свідчення того, що вперше суд присяжних у класичному вигляді з'явився у Франції за часів правління Людовика Благочестливого в 829 р. До початку XII століття суд присяжних утвердився як невід'ємний елемент англійської правової системи.

У середні віки суд присяжних був забутий. Піонером відродження суду присяжних була Англія. Важливим етапом в розвитку суду присяжних в Англії історики вважають прийняття в 1215 р. Великої Хартії Вольностей, яка обмежила королівську владу на користь парламента, що і дало певний поштовх до зміцнення суду присяжних [2, с. 103–105].

Наприкінці XVIII ст. у Франції після революції був прийнятий Декрет про судову організацію. Цим декретом було закладено основу демократичного правосуддя, і важлива роль почала належати суду присяжних.

Не дивлячись на те, що суд присяжних в США за основу має англійські правові звичаї, він із самого початку був самобутній. Зокрема, була відкинута ідея цензових обмежень при виборі присяжних і залишений ценз осілості, тобто присяжним може стати будь-який громадянин, який прожив у даному штаті від 7 до 12 років [3, с. 135].

Щодо України, то витоки інституту суду присяжних з'являються до утворення давньоруської держави. Так, «Руська правда» – збірник правових норм при Ярославі Мудрому – встановлювала, що людина, звинувачена в крадіжці, але яка не визнає своєї провини, повинна постати перед дванадцятьма мужами, які і виносили вирок.

Слід зазначити, що спочатку як інститут влади народу суд присяжних в його сучасній формі утворився за часів судової реформи 50-х років XIX століття, яка повинна була врівноважити правову систему українських земель із новим соціально-економічним ладом. Варто зазначити, що на даному періоді суд присяжних – це не самостійна постійно діюча судова установа, а лише особлива форма суду. Колегіальний склад суду мав такий вигляд: двоє-троє професійних суддів і дванадцять місцевих жителів – присяжних засідателів, які були покликані до суду на невеликий термін для вирішення проблеми винуватості чи невинуватості підсудного, посилаючись на почуття справедливості і конкретного життєвого досвіду. Якщо присяжні говорили «не винен», то підсудного звільняли прямо в залі суду, при зворотному вердикті – професійні судді обирали йому міру покарання [4, с. 51].

Наступний етап з 1890 р. до 1917 р. характеризувався становленням суду присяжних в умовах реформаторських і консервативних процесів у судовій політиці. У зв'язку із чим в інститут присяжних постійно вносились зміни, зокрема:

- 1) обмеження компетенції суду присяжних;
- 2) зміна складу суду присяжних.

Третій період формування суду присяжних почався після знищення монархії в лютому 1917 року і приходу до влади Тимчасового уряду. Компетенція присяжних була розширена, скасовувались станові та релігійні розмежування, виникало питання навіть про допуск жінок в засідателі. Постановами Тимчасового уряду заснувався військовий суд присяжних, який є унікальним явищем в світовій практиці.

В історичний період розвитку радянського союзу представники з народу брали участь у здійсненні правосуддя в ролі народних засідателів і становили із професійними суддями єдину судову колегію. Однак вважали, що народні засідателі не представляють собою самостійних суддів, які могли б критично оцінювати події і здатні до незалежних суджень. Гадали, що вони є пасивними спостерігачами, які завжди готові прийняти точку зору судді. Тому, коли в кінці ХХ століття перед робниками судової реформи поставили завдання створити незалежний і самостійний суд, то згадали про суд присяжних.

Створення і функціонування цього виду суду з України зумовили необхідність вивчення специфіки розгляду справ за участю присяжних.

Головною особливістю розгляду справи за участю присяжних засідателів є розмежування компетенції між професійним суддею і присяжними засідателями. Згідно із Законом України «Про судоустрій і статус суддів», народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через засідателів і присяжних. Так, присяжними засідателями не можуть бути особи [5]:

- 1) які не досягли на момент складання списків кандидатів у присяжні засідателі тридцятирічного віку;
- 2) мають не погашену або не зняту судимість;
- 3) визнані судом обмежено дієздатними або недієздатними;
- 4) перебувають на обліку в наркологічному або психоневрологічному диспансері у зв'язку з лікуванням від алкоголізму, наркоманії, хронічних і затяжних психічних розладів.

А.Д. Прошляков зазначає, що до участі в розгляді судом конкретної цивільної справи в ролі присяжних не допускаються також особи, підозрювані або обвинувачені у скоєнні злочинів, які не володіють мовою, якою ведеться судочинство, мають фізичні чи психічні вади, що перешкоджають повноцінній участі в розгляді судом цивільної справи [6, с. 86].

Відповідно до думки Б.Т. Безлепкина, зі списків кандидатів у присяжні виключаються за їх письмовою заявою, по-перше, особи, які не володіють державною мовою, по-друге, особи старше шістдесяти років та священнослужителі [7, с. 15].

На відміну від кримінального процесу, де присяжні залучаються лише за клопотанням обвинуваченого, у цивільному процесі правова природа участі присяжних інша. Так, відповідно до ч. 2 ст. 34 ЦПК України цивільні справи розглядаються колегією у складі одного судді і двох присяжних [8]. Принцип колегіального та одноособового розгляду справи закріплено у ч. 2 ст. 129 Конституції України, згідно з якою судочинство провадиться суддею одноособово, колегією суддів чи судом присяжних. Колегіальність забезпечує можливість ретельного дослідження всіх доказів, правильної та всебічної їх оцінки, ухвалення законного й обґрунтованого рішення у справі. Однак на сьогодні присяжні у своїй діяльності стикаються з цілим комплексом проблем як процесуального, так і організаційного характеру. Слід зазначити, що згідно із приписами ч. 4 ст. 10 ЦПК України присяжні під час розгляду справ керуються Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. і протоколи до неї, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, а також практику Європейського суду з прав людини як джерело права [9, с. 111].

Механізм прийняття рішень присяжними засідателями відрізняється від механізму прийняття рішення професійним суддею:

1. Він не включає етапи оцінки приводу до прийняття рішення і юридичної кваліфікації.
2. Сукупність суб'єктивних факторів, що впливають на прийняття рішення присяжними, інша, ніж для професійних суддів, вона включає в себе особливості прийняття процесуальної інформації непрофесійними учасниками судочинства. Інший, ніж у професійних суддів, рівень правосвідомості (буденна правосвідомість, відсутність професійної деформації тощо); інші підходи до оцінки отриманої інформації; особливості впливу зовнішнього середовища на присяжних.

Вивчаючи практику роботи судів за участю присяжних, можна відзначити тенденцію про потребу дієвого залучення населення в діяльності судового провадження, оскільки це знижує ризик судових помилок при розгляді самостійного слухання справи суддею; знижується вплив професійного формування на рішення суду; присутність громадських представників в особі присяжних зобов'язує до вимогливості процедури слухання справи; за участю громадян у винесенні рішення в судовому провадженні збільшується довіра населення до суду. З об'єктивної сторони присутність під час розгляду справи присяжних засідателів сприяє прийняттю неупередженого і справедливого рішення [10].

Розгляд справ за участю суду присяжних додатково виділяє у структурі центральної стадії судочинства додаткові етапи, такі як формування колегії присяжних засідателів, постановка питань, які підлягають вирішенню цієї колегією, напутнє слово головуючого судді, винесення і проголошення вердикту присяжних, а також обговорення юридичних наслідків такого вердикту.

Гострі суперечки і дискусії навколо даної форми судочинства не вщухають з моменту введення інституту присяжних в Україні. Інститут присяжних, незважаючи на свої переваги та особливості, має цілий ряд проблем.

Прихильники даного інституту називають його найскладнішою, але надійною і досконалою формою судочинства, покликаною захищати права, свободи і законні інтереси громадян, виділяючи її з інших форм цивільного провадження за участю народних представників. Противники спирають свої роздуми і доводи на те, що в основу рішень колегії присяжних закладено загальну думку про справедливість, що виходить за межі здорового глузду і закону, а не саму законність.

До найбільш пріоритетних проблем функціонування суду за участю присяжних засідателів в Україні відносять: морально-психологічні, соціокультурні, пов'язані з особливостями менталітету українських людей, історичною традицією і специфікою сучасного українського суспільного розвитку; економічні; і особливо юридичні. Останні, на думку вчених, зав'язані на недоліках і прогалинах сучасного українського законодавства в частині розгляду справ за участю присяжних, його неузгодженості з інститутами континентальної системи права і основними процесуальними принципами [11].

У серіалі «Гарна дружина», присвяченому проблемам американської правосуддя, один із присяжних, відповідаючи на питання про те, чим він керувався при прийнятті рішення, сказав: своєю інтуїцією. Емоції, інтуїція, психологічні особливості особистості, настрої, матеріальна скрута, персональні сімейні проблеми – ось той неповний перелік факторів, який надає безперечний вплив на присяжних і інтерпретацію ними істоти справи, що розглядається.

Доречно буде згадати про існування такої проблеми, як запровадження терміна «суд присяжних» саме в ЦПК України. Але таке поняття може формувати у громадян хибне уявлення про українську модель цього інституту, оскільки вони розуміють під судом присяжних класичну лаву з 12 осіб, які виносять вердикт. Більш того, навіть в законодавчих актах існують грубі колізії у визначенні поняття і статусу присяжних. У статті 63 Закону України «Про судову стрію і статус суддів» зазначається, що присяжним є особа, у випадках, визначених процесуальним законом, і за її згодою вирішує справи у складі суду разом з суддею або залучається до здійснення правосуддя. Так, наприклад, в Указі Президента України «Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів» закладено зовсім інший зміст у визначення цього поняття, оскільки відзначається, що функції присяжних повинні бути відокремлені від функцій професійного судді. Присяжні вирішують у своєму вердикті тільки питання юридичного факту, а професійний суддя на основі вердикту присяжних і норм цивільного права постановляє вирок [12].

Тому одним із шляхів вирішення даної проблеми можна запропонувати необхідність приведення у відповідність один до одного нормативно-правових актів, визначивши та закріпивши на законодавчому рівні єдину модель суду присяжних в Україні.

Варто зазначити, що інформація, яку кандидати в присяжні засідателі повідомляють про себе на етапі опитування, не завжди є достовірною. Кандидат у присяжні засідателі може навмисне приховати інформацію про сімейні, дружні та інші зв'язки з учасниками процесу, про пряму або непряму зацікавленість в результаті справи, що впливає на неупередженість суджень під час прийняття рішення. Відповідальність за достовірність своїх відповідей кандидати в присяжні засідателі несуть тільки процесуальну відповідальність (яка є абсолютно неефективною). При цьому в разі, коли про недостовірну або приховану кандидатами інформацію стало відомо після винесення вироку, присяжних засідателів зовсім не можна притягнути до процесуальної відповідальності [13, с. 98]. Однак виявлення подібних фактів тягне за собою визнання складу суду незаконним, скасування вироків, винесених в суді за участю присяжних засідателів, а також ряд негативних процесуальних наслідків. До перелічених вище проблем слід додати небажання громадян брати участь у процесі в ролі присяжного засідателя, яке пояснюється низьким рівнем правосвідомості і культури в суспільстві, страхом перед кримінальними структурами і сумнівами в тому, що правоохоронні органи зможуть їх захистити, неготовністю взяти на себе відповідальність за рішення, що визначає долю людини.

Рішенням цих проблем може послужити створення спеціальної бази даних, що містить всі необхідні відомості про кандидатів у присяжні засідателі. Це допомогло б спростити, уніфікувати порядок формування колегій присяжних засідателів в судах. Звертаючи увагу на сформовану практику завантаженості помічників, секретарів і суддів, вбачається за необхідне створення спеціальних органів, до компетенції яких входили б формування баз даних, збір даних про кандидатів, вручення їм повісток із зазначенням приблизного терміну виклику, перевірка достовірності інформації про кандидатів та надання списків сформованих колегій судам.

Ухвала Верховного суду Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 11 березня 2020 року у справі № 661/1169/18. ОСОБА_1 подала позов до приватного підприємства «Богданмед», ОСОБА_2, про захист честі, гідності, ділової репутації, відшкодування моральної шкоди. Зазначено посилання на рішення Ради Суддів України від 05 липня 2019 року № 40 «Про роз'яснення деяких питань щодо конфлікту інтересів», в якому роз'яснено, що у судді не виникатиме конфлікт інтересів при розгляді справ, в яких присяжний має даний статус, за умови відсутності приватного інтересу [14].

Питання щодо переліку цивільних справ, під час розгляду яких участь присяжних буде ефективною, неодноразово досліджувалося науковцями. Наприклад, О.В. Колісник зазначає, що до таких справ необхідно зарахувати справи про позбавлення та поновлення батьківських прав, про відібрання дитини від батьків без позбавлення їх батьківських прав, про визначення чи зміну місця проживання малолітньої дитини, спори щодо участі у вихованні дитини того з батьків, хто проживає окремо від неї. Так, у разі позбавлення батьківських прав справа має велике значення як для дитини, так і для того з батьків, кого позбавляють цих прав, і тому брати участь у прийнятті рішення мають не лише професійні судді, а й представники громадськості, щоб не суддя з усталеними стереотипами вирішував справу, а представники суспільства з високими моральними якостями, загостреним відчуттям справедливості [15].

Наступним питанням, яке потребує вирішення, є соціальний захист присяжних, який знаходиться на досить низькому рівні. Тому, в першу чергу, необхідно продумати механізм компенсаційних виплат, оскільки фінансування на утримання цього інституту вимагає значних коштів. Водночас у ч. 1 ст. 68 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. вказується, що присяжним відшкодовуються витрати на проїзд і наймання житла, а також виплачуються добові. Однак, за словами самих присяжних, розмір компенсації становить кілька десятків гривень. Тому очевидно, що бюджетною програмою на здійснення правосуддя територіальними управліннями Державної судової адміністрації України не враховано всі витрати, які може понести присяжний у зв'язку з розглядом справи [16].

На нашу думку, доцільніше і правильніше застосовувати інститут присяжних поетапно в деяких районах. Також можливо непогано було б створення окружних судів, що стане в нагоді при впровадженні медіації та альтернативних способів вирішення конфліктів. Такі суди були б органами не рутинної, а індивідуальної роботи. Для формування у суспільства розуміння присяжних засідателів як елемента культури сьогодні особливо важливим є поширення правових поглядів в різних навчальних закладах і розвиток юридичної науки. Необхідно створювати навчальні програми для майбутніх присяжних і влаштовувати курси, а також почати поступове будівництво системи для їх найбільш правильної і ефективної роботи. Не важливо, якого віку будуть присяжні засідателі, головне – це їхня обізнаність і здоровий підхід до сприйняття правосуддя. Кожна людина, що здійснює роль присяжного, повинна бути обізнаним у сфері права людиною, юридично грамотним і знаючим, що таке справедливість.

Висновки. Підсумовуючи все вищесказане, можна зробити такі висновки. Інститут присяжних є невід'ємною частиною правової, демократичної держави. Цей правовий інститут формує активну громадянську позицію і правосвідомість у громадян, знижує їхню недовіру до судової та правоохоронної системи. Для держави дана форма судочинства – це спосіб боротьби з упередженим розглядом цивільних справ, показник його демократичності, показник того, що права, свободи та інтереси людини понад усе. Для суспільства це прекрасна можливість проконтролювати судову владу, збільшити свою довіру до неї і, нарешті, реалізувати своє конституційне право на участь в управлінні державою. Як правильно зазначає вчений-процесуаліст С.Я. Фурса, після набрання чинності новим ЦПК суд присяжних так і залишився лише декларативною формальністю Конституції України, про нього в Україні практично не згадується, незважаючи на те, що новий ЦПК мав реалізувати положення Основного Закону у повному обсязі.

Diachenko S., Hordiyenko T. Consideration of civil cases with the participation of jurors in Ukraine

The article is devoted to the issues of retrospective analysis of the development of the jury trial in Ukraine, starting from its actual origin in the ancient Russian state and ending with the modern period, analysis of the peculiarities of civil cases involving jurors. But both then and now, controversy over him continues. There are supporters who consider it the most democratic institution in the country, which helps to reduce cases of unilateral and biased civil cases, increase public confidence in justice, and there are opponents who advocate its complete elimination due to a number of existing shortcomings. -political institution of power. It is worth noting that the development of the institution of a jury trial in most civilized countries was based on both the English experience and their own legal traditions and national characteristics. In general, the practice of introducing juries in different countries of the world shows that acting as an indicator of national legal awareness and readiness for reform, the jury, on the one hand, reflects the characteristics of the society in which it operates, and on the other hand - affects changes in professional and everyday legal awareness. Peculiarities of consideration of civil

cases with the participation of jurors are determined. Emphasis is placed on the fact that there is still a division of competence between a professional judge and jurors. The participation of jurors in civil proceedings is aimed at ensuring the tasks of civil proceedings, which include fair, impartial and timely consideration and resolution of civil cases in order to effectively protect violated, unrecognized or disputed rights, freedoms or interests of individuals, rights and interests of legal entities, persons, interests of the state. The administration of justice with their participation is aimed at the observance of civil procedural form, due process, principles of civil procedural law, and the exercise by litigants of their procedural rights and responsibilities. This will increase the personal responsibility of judges for their decisions and rulings in civil proceedings. The procedural position of jurors is regulated by the norms of the Constitution of Ukraine, laws and bylaws. In itself, the idea of such a form of justice with the participation of representatives of the people in order to control the judiciary and increase public confidence in it is quite good, because it benefits both the state and society. However, the analysis of current legislation, case law shows a lot of shortcomings and problems in the jury trial, which require their elimination. There is a need to adjust the existing practice on this issue, taking into account the position of the European Court of Human Rights. It has been found that the jury has deeper problems, which arise from the problems of other spheres of public life. Lack of clear and detailed regulation by the legislator, unwillingness to work with such a system, irresponsibility and even unprofessionalism of officials who compile lists of jurors, judges and much more lead to defects in the activities of this court. It should be noted that the study of approaches to solving the problems of civil cases by a jury indicates the need to improve existing legislation.

Key words: jury trial, civil process, legal institute, law, verdict, judiciary, justice, judicial process, court, board of jury.

Література:

1. Орач Є.М., Тищик Б.Й. Основи римського приватного права. Київ, 2000. С. 154.
2. Ахтирська Н.М. Судове пізнання судом присяжних: вітчизняні сподівання та зарубіжний досвід. *Судова апеляція*. 2012. № 2(27). С. 74.
3. Обрусна С.Ю. Механізм запровадження суду присяжних в Україні історичний досвід та сучасні перспективи. *Форум права*. 2012. № 2. С. 505.
4. Лисенков С. Суд присяжних в Україні. *Вісник прокуратури*. 2001. № 3. С. 80.
5. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 8.04.2021).
6. Кульчицький В., Сидорчук О. Суд присяжних і наукова думка про нього в Україні після судової реформи 1864 р. *Право України*. 2003 рік. № 6. С. 128.
7. Тertiшник В.С. Суд присяжних: суть ідей, історичний досвід, перспективи становлення та актуальні проблеми сьогодення. *Юридична Україна*. 2003. № 8. С. 86.
8. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41, 42. С. 419.
9. Євсєєв О.П., Бруслик О.Ю. Конституційні засади запровадження суду присяжних в Україні. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2011. Вип. 22. С. 127.
10. Кондратенкова І.К., Полякова А.В., Дяченко С.В. Принцип публічності публічності судового розгляду як основа права на справедливий суд в цивільному судочинстві. URL: <https://nauka/online.com/wpcontent/uploads/2019/12/KondranenkovaPolyakova-Dyachenko.pdf> (дата звернення: 09.04.2021).
11. Сидорчук В.О., Дяченко С.В. Верховенство права: науковий погляд, нормативне закріплення, судова практика. URL: http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2018/6_2018/13.pdf (дата звернення: 09.04.2021).
12. Указ Президента України «Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів» від 10 травня 2006 року № 361/2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361/2006#Text>.
13. Солодков А.А. Сучасні світові моделі суду присяжних. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2014 р. № 10-2. Том 2. С. 135.
14. Ухвала Верховного суду Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 11 березня 2020 року. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88187562> (дата звернення: 12.04.2021).
15. Колісник О.В. Непрофесійний елемент складу суду у цивільному судочинстві у контексті європейського досвіду. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2008. Випуск 15. URL: http://dSPACE.nulau.edu.ua/bitstream/123456789/2936/1/Kolisnik_136.pdf.
16. Закон України «Про судоустрій і статус суддів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 13.04.2021).